ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 2(22) сәуір-маусым 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Кырғызстан)

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихыинституты директорының орынбасары. (Казахстан)

Әлімбай Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусеитова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БжҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағыЕуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Іслəмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы əдебиет жəне өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәттәшұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы
Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы
Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы
Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым
Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:
Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт- Петербурге (Россия)
Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)
Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)
Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)
Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государстваКН МОН РК (Казахстан)
Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)
Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)
Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)
Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)
Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)
Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)
Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)
Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)
Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана»
Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)
Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)
Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогическийуниверситет (Литва)
Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)
Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)
Таймагамбетов Жакен Кожахметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК,Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна
Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна
Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы
Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна
Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:
Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassievna – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member ofGerman Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NationalAcademy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:
Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna
Scientific Editor:
Kozybayeva Makhabbat Malikovna
Editor:
Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich
Executive Secretary
Konkabayeva Arailym Nurbolatovna
Technical secretary:
Khumarzakh Altynbek

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.

ДОҢЫЗТАУДАҒЫ БЕСБАЙ ЖӘНЕ ИЗЕНАҒАШ ДІНИ-ТҰРҒЫН КЕШЕНДЕРІНІҢ МЕШІТТЕРІ

Әшім Б.Ә.

Ш.Ш. Уәлиханов ат. Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері, әл-Фараби ат. ҚазҰУ-дың PhD докторанты.

Аңдатпа. *Кіріспе.* XIX ғ. ортасында Доңызтау ауданында «мешіт, медресе, тұрғын үйлер, шаруашылық құрылыстар, рулық бейіттер, бұлақтар немесе құдықтардан (оның астауларымен)» тұратын өзіндік ерекше «діни-тұрғын кешендер» бой көтерді. Бұндай кешендер көшпелілердің көш жолдарының бойында күзеу өрісінде салынды. Діни-тұрғын кешендердің салынуына – қазақ даласындағы көшпелілердің жартылай-отырықшылыққа, отырықшылыққа ауысуының әсері және ислам дінінің қарқынды жүрген идеологиясы маңызды рөл атқарды. Мұндай жағдайлар, жаңадан бой көтерген діни-тұрғын кешендерінде өзгеше типтегі мешіттердің пайда болуына әкелді. Мәселен, Доңызтау ауданында «екі күмбезді», «төрт күмбезді», «алты күмбезді» етіп көмкерілген және кейде төбе жабыны қарапайым тегіс етіп жабылған мешіттер салынды. Мешіттер бірнеше бөлмелерден тұрды. Мақалада автор Доңызтау ауданындағы діни-тұрғын кешендерінің қалыптасу тарихының кейбір мәселелерін қарайды. Сонымен қатар, Бесбай және осы уақытқа дейін белгісіз болып келген Изенағаш діни-тұрғын кешендерінің мешіттеріне сипаттама беріп, оның кейбір ерекшеліктеріне талдау жасалынған.
Түйін сөздер: Бесбай, Доңызтау, Изенағаш, михраб, мешіттер, күзеу, діни-тұрғын кешені, ислам діні

МЕЧЕТИ КУЛЬТОВО-ЖИЛИЩНЫХ КОМПЛЕКСОВ БЕСБАЙ И ИЗЕНАГАШ В ДОНЫЗТАУ

Ашим Б.А.

Научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, PhD докторант КазНУ им. аль-Фараби. Казахстан, г. Алматы.

Аннотация: *Введение.* В середине XIXвека в районе Донызтау появились «культово-жилищные комплексы», включавшие в себя «мечети, медресе, жилища, хозяйственные постройки, родовые кладбища, родники либо колодцы». Подобные комплексы создавались вдоль кочевых путей. Район Донызтау являлся районом осенних стоянок родов шомишти-табын. На возведение культово-жилищных комплексов оказали влияние переход кочевников казахской степи на полуоседлый, оседлый образ жизни; важную роль играла динамично развивающаяся идеология исламской религии. Такая ситуация привела к появлению особого типа мечетей во вновь возникших культово-жилищных комплексах. К примеру, в районе Донызтау были построены «двухкупольные», «четырехкупольные», «шестикупольные» мечети, а в некоторых случаях – мечети из простого ровного кровельного покрытия. Мечети состояли из нескольких помещений. В статье автор рассматривает некоторые вопросы истории формирования культово-жилищных комплексов в районе Донызтау. Наряду с этим, анализируются материалы, собранные автором в период проведения «Западно-Казахстанской комплексной этноархеологической экспедиции» в

Донызтау в 2019 году (руководитель – С.Е. Ажигали). Дается анализ комплекса Бесбай и неизвестного до настоящего времени комплекса Изенагаш, характеристик и отдельных особенностей мечетей на их территории.
Ключевые слова. Донызтау, исламская религия, культово-жилищный комплекс, мечети, михраб, Бесбай, Изенагаш.

MOSQUES OF BESBAY AND IZENAGASH RELIGIOUS-RESIDENTIAL COMPLEXESIN DONYZTAU

Ashim B.A.

Researcher of the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, PhD student of the Al-Farabi Kazakh National University. Almaty, Kazakhstan

Abstract. *Introduction.* Therewas a special «religious-residential complex» consisting of «mosques, madrassas, houses, outbuildings, cemeteries, springs or wells (with its tributaries)». in Donyztau district in the middle of the 19th century. Such complexes were built along the roads in the fields of nomads. «Donyztau district» was mainly a settlement of bucket-herd tribes. An important role in the construction of religious and residential complexes was played by the influence of the nomads of the Kazakh steppes on the transition to semi-settlement and settlement, and the dynamic ideology of Islam. Such circumstances have led to the emergence of different types of mosques in the newly built religious and residential complexes. For example, in Donyztau district, mosques were built with «two domes», «four domes», «six domes» and sometimes with a simple flat roof. Mosques consisted of several rooms. In this article, author considers some issues related to the formation of religious and residential complexes in Donyztau district. In addition to this, there given an analysis of characteristics and features of Besbay and unknown before this day Izenagash religious-residential complexes mosques. Also, there presented new materials from the «West Kazakhstan ethno archaeological complex expedition» (led by S.E. Azhigali) in 2019 in Donyztau district.
Keywords: Donyztau, Islam, religious and residential complex, mosques, mihrab, Besbay, Izenagash.

Кіріспе

Доңызтау ауданы Батыс Қазақстан аймағында орналасқан, нақтырақ айтқанда Солтүстік Үстірт шыңдарын бойлай батыс бағытқа қарай созылып, кең жайылып аққан Шаған өзенінің төменгі ағысындағы өңірді қамтып жатыр. Ал тарихи-мәдени тұрғыдан «Доңызтау ауданы» жоғарыда аталған территориямен ғана шектелмейді. Сонымен қатар, Тассай алқабынан шығысқа қарай, Солтүстік Үстірт, Шағырай шоқыларына іргелес жатқан өңірлер және Желтау кіреді (қазіргі бөлініс бойынша Ақтөбе облысының Байғанин ауданы мен Атырау облысының Жылой ауданының аумақтары). Сондай-ақ, Доңызтау шығысында Қошқар-ата, Қыздаршыққан және солтүстігінде Сарықұм, Терескен құмды аудандарымен шектесіп жатыр (Аджигалиев, 1994: 49). Доңызтау ауданы негізінен шалғай аудан болғандықтан оның табиғаты өзгеше және жер бедерлері де күрделі болуымен ерекшеленген. Мұнда тау қалдықтары мен шыңдардан, тегіс кеңістіктен, үлкен аумақты алып жатқан сорлардан және құмдауыттардан тұрады. Доңызтау сөзі «тауды мекен еткен жабайы доңыздар» атауынан шыққан-ды. С.Е. Әжіғалидің жергілікті информатордан алған дерегі бойынша Доңызтау ертеректе Талды-өзек аталған (талды алқап). Мұнда ағып жатқан Шаған өзенінің төменгі ағысының бойында көптеген талдар өскен; тоғай, тіпті орманды алқап болған. Осы тоғайда көптеген жабайы доңыздар мекен еткен» (Аджигалиев, 1994: 49). Осыған орай, халық арасында бұл өңір Доңызтау аталған-ды.

Материалдар мен әдістер

Мақалада 2019 ж. «Доңызтау ауданында» жүргізілген «Батыс Қазақстан кешенді этноархеологиялық экспедициясы» (жетекшісі С.Е. Әжіғали) кезінде автордың жинаған материалдары қарастырылады. Онда Бесбай және жаңадан ашылған ескерткіш Изенағаш діни-тұрғын кешендерінің мешіттері сипатталады. Негізінен мақала кешенді сипатқа ие, ол тарихи-этнография, этноархеология және жаңа ғылыми бағыт қазақ ескерткіштануы ғылым салаларын қамтып жатыр. Мақалада эмпирикалық-салыстырмалы сипаттау, талдау, синтездеу, ретроспективті әдістері кеңінен қолданылды.

Талдау (тақырыптың зерттелуі)

Доңызтау ауданының өзіндік ерекше діни-тұрғын кешендеріндегі мешіттер жайлы алғашқы зерттеулер С.Е. Әжіғалидің еңбектерінде сипатталған (Аджигалиев, 1994; Ажигали, 2002: 98-128; Әжіғали, 2015: 6-17 бб.). Онда Доңызтауда орналасқан XIX ғ. ортасы – XX ғ. басына жататын бес мешіттің жоспары мен сипаттамалары берілген. Оның ішінде Бесбай мешіті де суреттелген (Ажигали, 2002: 106-114). Сонымен қатар, Л.Р. Турганбаеваның зерттеулерінде Доңызтаудағы кейбір діни-тұрғын кешендерінің мешіттері және оның медреселері жөнінде далалық материалдармен толыққан (Турганбаева, 2011; Турганбаева, 2012). Этнографтар Р.А. Бекназаров, Қ.Қ. Рахбаевтар соңғы жылдары арнайы түрде Доңызтау ауданындағы (Ақтөбе облысының басқа да өңірлерін) мешіттердің тарихы, ерекшеліктері және дін қайраткерлері жайлы далалық экспедиция және архив материалдары бойынша зерттеу жүргізіп келеді (Бекназаров, 2018; Рахбаев, 2020).

Зерттеу нәтижелері

XIX ғ. ортасында далалық аймақтарда көшпелі қазақтардың әлеуметтік-экономикалық ахуалы және дәстүрлі шаруашылықтары түбегейлі өзгерістерге ұшырап, жартылай-отырықшылыққа, отырықшылыққа ауысты. Бұған, әуелі әсер еткен патшалық биліктің отарлау саясаты, әсіресе, қазақтың ертеден қалыптасқан жерді пайдаланудың істеріне патшалық биліктің иелік етуі маңызды рөл атқарды. Шөп шабудың дамуы, қыстаулардың өсуі, егіншілік пен сауда-саттықтың артуының әсерінен дәстүрлі көш жолдары қысқарды, жайылым жерлер тарылды. Рухани және материалдық мәдениетте өзгерістер келді. Мұндай қазақ даласындағы күрделі кезеңді «тарихи-мәдени бетбұрыстар дәуірі» деп те атайды (Ажигали, 2004: 67). Қазақ даласында осындай күрделі өзгерістер кезеңінде Доңызтау ауданында «мешіт, медресе, тұрғын үйлер, шаруашылық құрылыстар, рулық қорымдар және бұлақтар мен құдықтардан (оның астауларымен)» тұратын өзіндік ерекше *«діни-тұрғын кешендер»* бой көтерді. Діни-тұрғын кешенінің (культово-жилищные комплексы) терминін алғаш С.Е. Әжіғали ғылыми айналымға енгізген. Ол Доңызтау ауданында орналасқан 20-ға жуық діни-тұрғын кешендерін тауып, оның біршамасында зерттеу жүргізген (Аджигалиев, 1994; Ажигали, 2002: 98-128; Әжіғали, 2015: 6-17 бб.). Доңызтау ауданының жер бедерлері күрделі болуына байланысты, мұнда орналасқан діни-тұрғын кешендер бірнеше топтарға бөлініп, бірі кең алқапты сайда, бірі жыраларда, бірі жонның бөктерінде шоғырланып кең аумақты алып жатыр. Мәселен, бір тобы мешіт, медресе және тұрғын үйлерден, екінші тобы бейіттер немесе қорымдардан, үшінші тобы шаруашылық құрылыстардан (мал қоралар және т.б.), төртінші тобы бұлақтар мен құдықтардан тұрды.

Діни-тұрғын кешендердің қалыптасуына тағы бір айрықша маңызды рөл атқарған ислам дінінің қарқынды жүрген идеологиясы болды. XIX ғ. екінші жартысында қазақ даласында ислам дінінің таралуы екі бағытта жүрді. Біріншісі солтүстікте Қазан және Уфа қалаларының теология орталықтарының әсері болса, екіншісі оңтүстікте Түркістан, Бұқара және Хиуаның сопылық бағытта діни мектептерінің ықпалы болды (Бекназаров, 2018: 24). Мұндай жағдайлар қыстауларда

және жаңадан бой көтерген діни-тұрғын кешендерінде түрлі типтегі мешіттердің пайда болуына әкелді. Мысалы, Ақтөбе облысының аумағында салынған мешіттердің кейбірі «татар типіне» тән болса (Дүйсенбі ахун мешіті, Мәжит Фаткуллин мешіті, Шәкен ишан мешіті және т.б. (Ажигали, 2002: 178-179, 202-203; Әжіғали, 2015: 27-б.)), ал облыстың оңтүстік аудандарында өзіндік айрықша төлтума Доңызтаулық болып табылатын, бірақ Маңқыстау стиліне жақын «екі күмбезді», «төрт күмбезді» және «алты күмбезді» қарапайым мешіттердің пайда болуымен ерекшеленді (Сүлікті мешіті, Ақсай мешіті, Бесбай мешіті, Қайнардағы Досжан-ишан мешіті және т.б. (Аджигалиев, 1994; Ажигали, 2002: 98-128)).

Доңызтаудың діни-тұрғын кешендері көшпелі қазақтардың көш жолдарының бойында күзеу немесе көктеу өрісінде салынды. Қазақ малшыларында көп жағдайда күзеу мен көктеу өрісі бір жерде болды. Олар қыстау мен жайлау қоныстарының арасында көш жолдардың бойында орналасты. Доңызтау ауданы негізінен шөмішті-табын руларының (сонымен қатар, адай руларының) күзеу қонысы болды. Кешендерде ишан, молда, медресенің оқушылары және жатақтар өмір сүрді. Қой-ешкінің күйігін алу, күзем жүнін қырқу, соғым сою, қыстау-қораларды жөндеу, тұрмыстық заттарды дайындау және отын әзірлеу секілді қыруар жұмыстар осы күзеу өрісінде атқарылды. Сонымен қатар, ишан-молдалар көшпелілердің балдарын оқытып, сауатын ашты; қайтыс болған кісілер осында жерленіп, рулық зираттар-қорымдар көбейді; ірі ас беру жиі ұйымдастырылып, күзеу қонысы діни рәсімдерді өткізудің маңызды функциясы болып табылды. Өз кезегінде көшпелілер де мешіт кешендерін қыста жағатын отындарын жеткізіп беріп тұрды; жатақтар астықпен қамтамасыз етіп отырды. Осылайша, діни-тұрғын кешендер XIX ғ. – XX ғ. басындағы көшпелілердің қоныстық жүйесінде, мәдениетте, шаруашылықта маңызды рөл атқарды (Ажигали, 2002, Т.5: 171). Яғни, күзеу өрісі өзгеше дамып, онда қыстың қамы үшін атқарылатын дәстүрлі шаруашылықтармен қатар, күзеу қонысында ишан-молдалар көшпелілердің балдарын оқытты, қайтыс болған кісілер осында жерленіп, рулық бейіттер-қорымдар ұлғайды, ірі ас беру жиі өткізілді және басқа да түрлі қызметтер мешіт кешенінің негізгі атқаратын жұмыстарына айналды. Мұндай жағдайлар да, мешіттерге біршама әсері болды. Мәселен, мешіттердің кейіннен бірнеше бөлмелерге бөлінуі; адам санының көбейуінен (мүмкін?) мешітке қосымша бөлмелердің қосылуы; мешітте имам және әйелдерге арналған бөлмелердің болуы (мүмкін?); мешіттің ішінде кейде арнайы дәрісхана ретінде бір бөлменің арналуы; мешіттің жанынан медересенің салынуы (худжра); мешіт жанына кейде қосымша кейін салынған отын-жай сақтайтын бөлмелердің болуы және т.б. ерекшеліктерімен сипатталды (Аджигалиев, 1994; Ажигали, 2002: 98-128; Турганбаева, 2011; Турганбаева, 2012). Осыған орай, төменде автордың экспедиция кезінде жинаған материалдары бойынша (АДЭМ, 2019) Бесбай және Изенағаш діни-тұрғын кешендерінің мешіттеріне сипаттама беріліп, оның кейбір ерекшеліктері талқыланады.

Бесбай діни-тұрғын кешеніндегі мешіт

Кешен Доңызтау ауданындағы Тұщцы-айрық құдығынан солтүстік-батысқа қарай 13,8 км қашықтықта орналасқан (қазіргі Байғанин ауданыДияр ауылынан оңтүстік-шығысқа 46,4 км). Ескерткішті өткен ғасырдың 80 жж. және 90 жж. басында С.Е. Әжіғали зерттеп, ғылыми айналымға енгізген (Аджигалиев, 1994: 56-57; Ажигали, 2002: 106-115). Кешен шөмішті-табын руларының көш жолдарының бойында маңызды жүк тиетін орындардың бірі ретінде XIX ғ. бірінші жартысында салынған. Мұндағы тұрғын жайлар, мешіт-медресе және рулық зираттар көшпелілердің күзеу қонысы ретінде қолайлы болған. Қоныстың кейбір тұрғындары (молда, оның шәкірттері және жұмысшы-жатақтар) жылдың көп бөлігін осында өмір сүрген. Дегенмен, жан-жақтан қатты соғатын жел болғандықтан мұндай жерлер, әсіресе қыстау ретінде пайдалану көшпелілер үшін мүлде қолайсыз (Ажигали, 2002: 106-107). Оған экспедиция кезінде (2019 ж. қазан айының соңғы күндері) жан-жақтан тоқтаусыз қатты соққан желге біз де куә болдық.

Бесбай кешені күрделі жер бедерлерінде орналасуымен ерекшеленген. Кешендегі ескерткіштердің орналасуына орай жоғарғы және төменгі деп екі бөліктен тұрады. Олардың арақашықтығы 800 м. Жоғарғы бөлігінің ескерткіштері Үстірт жонының қырларында кең терассада батыстан шығысқа қарай созылып жатыр. Онда шағын бейіт, тұрғын үйдің қалдығы және жеті құдықпен оның тас астаулары орналасқан. Ал төменгі бөлігінде мешіт, медресе және бірнеше тұрғын жайлардың қирандылары шеңберлі алаңда орын теуіп, үш жағын қоршаған үстірт шоқылары табиғи көркемдік беріп тұр.

Мешіт кешеннің төменгі бөлігінде тұрғын-жайлармен қатар орналасқан. Мешіттің жоспары төртбұрышты болып (6,8х9 м), төрт бөлмеге бөлінген. Атап айтқанда, намаз оқитын бөлме, дәліз (ауыз үй) және қосымша тағы екі бөлмеден тұрады (сурет 1). Мешіт негізінен аласа етіп салынған (қабырғаның биіктігі 1,9 м). Мұндай аласа етіп салынған мешіттерді осы өңірдің басқа да кешендердің мешіттерінен кездестіруге болады (Ажигали, 2002: 105). Сондай-ақ, мешіттің барлық есіктері енділеу болғанымен (0,9 м), аласа етіп жасалған. Ғимараттың қабырғасы күңгірт-қызыл шойтастардан тұрғызылған. Шойтастардың араларын балшықпен байланыстырып, шебер әрі берік етіп қаланған. Мешіттің ішкі қабырғалары қара сылақпен сыланып (сабан араластырғанға ұқсайды), оның сыртынан ақ бормен ақталған. Мешітті Өмірбай-ақын салғызған (Ажигали, 2002: 107).

Сурет 1. Бесбай діни-тұрғын кешеніндегі мешіт, 2019 ж.
а) Мешіттің жоғарыдан түсірілген көрінісі
ә) Мешіттің намаз оқитын залының ішкі көрінісі

Намаз оқитын бөлменің жоспары квадрат болып келген (5,6х5,6 м). Оңтүстік қабырғада конха формасында шағын михраб орналасқан (ені 85 см, биіктігі 126 см). Михрабтың іргетасы төрт қырлы. Терезелері михрабтың екі қапталында орын тепкен. Олардың жоспары төртбұрышты әрі шағын етіп салынған. Бөлменің дәл ортасында берік пилон (бағана) орнатылған. Пилон төртбұрышты етіп (0,8х0,9 м) шойтастардан шебер тұрғызылған. Осы пилоннан төрт қабырғаның ортасына аркалар тасталып, намаз оқитын бөлмені төрт бөлмеге бөліп тұрғандай. Аркалар аласа салынып (ішінен есептегенде биіктігі 1,6 м), маңдайшасының құрылысы кесекпен қырынан қаланған. Бөлменің тағы бір ерекшелігі, төбе жабыны төрт күмбезді етіп жабылған. Яғни, әдеттегі ортада орналасқан пилоннан төрт қабырғаның ортасына тасталған аркалар бөлменің төбесін төрт күмбезге бөліп тұр және қабырғалардың түйіскен бұрыштарында тромп салынып архитектуралық

шешімін тапқан. Күмбездері кесектен қаланған. Алайда, қазіргі таңда күмбездер толықтай қираған. Намаз оқитын бөлменің интерьері аркалар арқылы бірнеше бөлмелерге бөлу және төбе жабыны төрт күмбезді немесе алты күмбезді етіп көмкерілген мешіттер Доңызтаудың басқа да кешендердің мешіттерінен кездестіруге болады (Ажигали, 2002: 103-117). Бөлменің солтүстігінде көрші болып енсіз бөлме қосылған. Бұның да төбе жабыны сақталмаған. Алайда, С.Е. Әжіғалидің сипаттауынша бұл бөлменің төбе жабыны қорапты тоғыспа (коробовый свод) етіп жабылған (Ажигали, 2002: 107). Намаз оқитын бөлменің шығыс жағында көлденеңінен мешітке кіретін дәліз орналасқан (1,1х5,3 м). Оның шығыс қабырғасында әдеттегідей аласа есік салынып, тағы бір шағын бөлмемен жалғасады (4,2х4,5 м). Сонымен қатар, мешіттің жанында медресе болған (Ажигали, 2002: 114). Алайда, оның тек бүгінде іргетасының іздері ғана сақталған.

Изенағаш діни-тұрғын кешеніндегі мешіт

Кешен Доңызтаудың Құрсай қорымынан солтүстік-батысқа қарай 7 км қашықтықта орналасқан (қазіргі Байғанин ауданына қарасты Тассай бекетінен оңтүстік-батысқа қарай 60 км). Кешенмешіттің қирандысы, белгісіз құрылыстың қалдықтары, ескі қорым және құдықтардан тұрады. Оңтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай созылған 400 м жуық аумақты алып жатыр. Бесбай кешеніне қарағанда аумағы жағынан кіші әрі ескерткіштердің орналасуында жер бедерлерінің ерекшелігі бар. Дегенмен, кешеннің ескерткіштері жазық алаңда орын тепкен. Бірақ, мешіттің тұрған жерінен есептегенде, солтүстік және солтүстік-батысқа қарай 50-60 м қашықтықтан кейін тік құламалы терең әрі кең сайға ұласады. Осы сайдың бөктерінде кешеннің құдықтары және оның астаулары жатыр. Мешіттің оңтүстік-шығысында 120 м қашықтықтан кейін XIX ғ. соңы – XX ғ. басына жататын кешеннің қорымы орналасқан. Қорым солтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа қарай созыла 115 м аумақты алып жатыр.

Мешіт кешеннің жазық бөлігінде орналасқан. Мешіттің жоспары төртбұрышты (14,6х11,5 м), сақталған қабырғаларына қарағанда төрт бөлмеге бөлінген. Атап айтқанда, намаз оқитын бөлме, ауыз үй және тағы екі бөлмеден тұрады (сурет 2). Қабырғасы қарапайым тастардан тұрғызылған. Тастардың araларын балшықпен байланыстырып, шебер әрі берік етіп қаланған. Барлық қабырғалары біршама жақсы сақталған. Ең биік сақталған қабырғасы 3 м (мешіттің оңтүстік және оңтүстік-шығыс қабырғасы). Ал қалыңдығы 1 м дейін жетеді. Алайда, мешіттің төбе жабыны бүгінде сақталмаған.

Сурет 2. Изенағаш діни-тұрғын кешеніндегі мешіт, 2019 ж.
а) Мешіттің жоғарыдан түсірілген көрінісі
ә) Мешіттің намаз оқитын залының ішкі көрінісі

Намаз оқитын бөлменің оңтүстік қабырғасында әдеттегідей конха формасында михрабы (ені 96 см, биіктігі 142 см) орналасқан. Оның іргетасы жарты шеңберлі етіп салынған (тереңдігі 50 см). Михрабтың екі қапталында екі терезе және шығыс қабырғада тағы екі терезе орын тепкен. Терезелердің жоғарғы бөліктері қираған, алайда жоспары қарапайым төртбұрышты. Бөлменің солтүстік-шығыс бұрышында жоспары төртбұрышты болып келген (4,1х2,1 м), солтүстіктен оңтүстік бағытқа қарай созылған іргетастың қалдықтары сақталған (қалыңдығы 60 см). Сақталған іргетасқа қарағанда намаз оқитын бөлмеде тағы бір бөлме болғандығын білдіреді (мүмкін, әйелдерге арналған шағын бөлме? немесе дәрісхана?). Намаз оқитын бөлменің батысында солтүстіктен оңтүстік бағытқа қарай созылған (14,6х3,8 м) тағы бір бөлмемен жалғасады. Бір қызығы, бұл бөлме кейіннен қосылғаны байқалды. Оның оңтүстік және солтүстік қабырғасында терезелері салынған. Ал батыс қабырғасының орта тұсында сыртқа шығатын есік орналасқан. Сонымен қатар, намаз оқитын бөлменің солтүстік жағында мешіттің ауыз үйі болса, оның шығыс қабырғасына көршілес тағы шағын бөлме салынған. Бөлменің ішіндегі сылақтары біршама сақталған. Шығыс қабырғасында сыртқа шығатын есік орны бар.

Мешіттің солтүстігінде 35-40 м қашықтықта төрт не бес бөлмеден тұратын белгісіз құрылыстың іздері сақталған. Өкінішке орай, бұл құрылыстың қандай функция атқарғандығын нақты айту қиын. Алайда, мешіттің жанында медресе, худжра, тұрғын үй және басқа да жайлардың орналасуы бұл өңірдегі басқа да кешендерге тән жағдай (Ажигали, 2002: 98-128; Турганбаева, 2011; Турганбаева, 2012).

Сонымен, Изенағаш мешітінде намаз оқитын бөлмесі мен ауыз үйден басқа, екі қосымша бөлмелер болды. Алайда, бұл бөлмелер кейін қосылғаны байқалды. Дегенмен, мұндай кейін қосылған бөлмелер Доңызтау өңірінің көптеген мешіттеріне ұқсас жағдай. Оны мүмкін қызметтік-шаруашылық бөлме, отын-жай сақтайтын бөлме, дәрісхана (медресе) немесе т.б. ретінде түсіндіріледі. Бесбай кешеніне қарағанда Изенағаш кешенінде тұрғын үй жайлар жоқтың қасы. Тек мешіттің солтүстігінде 35-40 м қашықтықта төрт не бес бөлмеден тұратын белгісіз құрылыстың іздері ғана сақталған. Соған қарағанда, кешенде тұратын адамдардың саны көп болмағанға ұқсайды, мүмкін имам және оның шәкірттері ғана өмір сүрді деп жорамалдауға болады. Дегенмен, мұнда орналасқан ескі рулық зираттың біршама үлкен болуына қарағанда, ас беру, мәйітті жерлеу секілді рәсімдер осы кешенде атқарылған болуы керек-ті.

Қорытынды

Мешіті бар діни-тұрғын кешендер ХХ ғ. 30 жж. дейін өмір сүрді. Кеңес дәуірінде түрлі дінге қарсы науқандар барысында көптеген мешіттер қиратылды. Олардың арасында толықтай бұзылып кеткені де, бірқатар мешіттердің сақталғаны да жетерлік. Соның бірі, Доңызтау ауданы шалғай өңір болғандықтан көптеген мешіттер біршама жақсы сақталып келген-ді. Алайда, Бесбай және Изенағаш мешіттерінен байқағанымыздай, қазіргі таңда ескерусіз қалған және бұзылып жатқан ескерткіштер қатарына жатады. Мәселен, Бесбай мешітінің «төрт күмбезді» етіп жабылған төбе жабыны еденге опырылып түскен, ал Изенағаш мешітінің қабырғаларының жоғарғы бөлігі сақталмаған, тіпті кейбір қабырғалары толықтай құлап жатыр. Айта кету керек, мешіті бар діни-тұрғын кешендерін ары қарай зерттеу жұмыстарын жалғастыру қазақ даласында ислам дінінің идеология ретінде бекуі, жартылай отырықшы өмір салтына көшуі, ерекше тұрғын үйлердің салынуы мен шөп шабудың дамуы секілді XIX ғ. ел өміріндегі үлкен өзгерістер жайлы маңызды мәліметтер қатарын толықтырмақ.

Әдебиеттер мен деректер тізімі

Аджигалиев С.И. Памятники Доныztау (Северный Устюрт) // Известия НАН РК. Серия общественных наук. – 1994. – № 1. – С. 49-64.

АДЭМ – Автордың далалық экспедиция материалдарынан. 2019 жылы Ақтөбе облысы әкімдігінің қолдауымен ұйымдастырылған «Батыс Қазақстан кешенді этноархеологиялық экспедиция» (жетекшісі С.Е. Әжіғали) кезінде жинаған. Қазан-қараша айлары. Далалық жұмыс Ақтөбе облысында жүрді (экспедицияның маршруты Ақтөбе қаласынан оңтүстікке қарай түсіп, Доңызтау ауданында жалғасты).

Ажигали С.Е. Архитектура кочевников – феномен истории и культуры Евразии. – Алматы: «Ғылым», 2002. – 654 с.

Ажигали С.Е. Традиционная система скотоводческого поселения казахов (в историческом развитии). // Этнографо-археологические комплексы: проблемы культуры и социума. – Новосибирск: «Наука», 2002. – Т. 5. – С. 143-190.

Ажигали С.Е. Эпоха культурно-исторического перелома в казахской степи: середина XIXв. // Труды Центрального музея. Сборник статей./ Научный редактор Н. Алимбай. – Алматы: «Ғылым», 2004. – Т. 1. – С. 67-71.

Әжіғали С.Е. Ақтөбе облысының аса көрнекті архитектуралық ескерткіштері: фотокөрме. Ғылыми-ақпараттық басылым. – Алматы-Ақтөбе, 2015. – 52 б. – қазақ, орыс тілдерінде.

Бекназаров Р.А. Религиозные деятели и мечети XIX – начала XX вв.: исследование на материалах Актюбинской области. // Отан тарихы. – 2018. – № 3. – С. 21-29.

Рахбаев Қ.Қ. Желтау мешіттерінің тарихы (XIX ғ. ортасы – XX ғ. басы) // «edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы. – 2020. – № 1.

Турганбаева Л.Р. Некоторые замечания об архитектуре казахских медресе // «Арало-Касспийский регион в истории и культуре Евразии»: Материалы II Международной научной конференции, посвященной 20-летию независимости Республики Казахстан. – Алматы-Актобе: «Арыс», 2011. – С. 278-281.

Турганбаева Л.Р. К проблеме изучения культово-жилищных комплексов Западного Казахстана // Материалы 1-го и 2-го Симпозиума по казахскому памятниковедению. – Алматы-Атырау: «Ағатай», 2012. – С. 150-156.

References

Adzhigaliev S.I. Pamijatniki Donyztau // Izvestia NAN RK. Seria obshestvennyh nayk. – 1994. – № 1. – S. 49-64.

Avtordyn dalalyk ekspedicija materialdarynan. 2019 zhyly Batys Kazahstan keshendi etnoarheologijalyk ekspedicija (zhetekshisi Azhigali S.I.) kezinde zhinagan. Kazan-karasha ailary. Dalalyk zhumys Aktobe oblysynda zhurdi.

Azhigali S.I. Arhitektura kochevnikov – fenomen istorij i kul’tury Evrazij. – Almaty, 2002. – 654 s.

Azhigali S.I. Tradicuonnaja sistema skotovodcheskogo poselenja kazahov // Jetnografo-arheologicheskie kompleksi: problem kuljtury i sociuma. – Novosibirsk, 2002. – T. 5. – S. 143-190.

Azhigali S.I. Epohi kul’turno-istoricheskogo perelom v kazahskoi stepi: seredina XIX v. // Trudy Central’nogo muzeja. – Almaty, 2004. – T. 1. – S. 67-71.

Azhigali S.I. Aktobe oblysynyn asa kornekti arhitekturalyk eskertkishteri: fotokorme. – Almaty-Aktobe, 2015. – 52 b.

Beknazarov R.A. Religioznye dejateli i mecheti XIX – nachalo XX vv.: issledovanie na materialah Aktjubinskoi oblasti. // Otan tarihy. – 2018. – № 3. – S. 21-29.

Rakhbaev K.K. Zheltau meshitterinin tarihy // Scientific e-journal «edu.e-history.kz».– 2020. – № 1.

Turganbaeva L.R. Nekotorye zamechanija ob arhitektura kazahskih medrese // «Aralo-Kasspijskij region v istorij i kul’tury Evrazij»: Materialy II Mezhdunarodnoi nauchnoi konferencij. – Almaty-Aktobe, 2011. – S. 278-281.

Turganbaeva L.R. K problem izuchenie kuljtovo-zhilishhnuh kompleksov Zapadnogo Kazahstana // Materialy 1-go i 2-go Simpoziuma po kazahskomu pamijatnikovedeniju. – Almaty-Atyrau, 2012. – S. 150-156.

МАЗМҰНЫ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ САЯСАТЫ АЯСЫНДАҒЫ МЕТРОПОЛИЯ МЕН КОЛОНИЯНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ ……………5
Абылхожин Ж.Б.
ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЖҰМЫС КҮШІ……………18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДӘУІРІНДЕГІ ТАРИХИ ЖАДТЫҢ ДИАЛЕКТИКАСЫ……………31
Айтқазина М.М., Шамшиева Г.С.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ АРДАГЕРЛЕРІНІҢ ӘСКЕРИ МҰРАСЫ ……………40
Алгожаева Н.С., Шашаев Ә.А., Зикирбаева В.С.
МҰРАЖАЙ ТОПТАМАЛАРЫНДАҒЫ ФОТОМАТЕРИАЛДАРДЫҢ ДЕРЕКТЕМЕЛІК МАҢЫЗЫ……………51
Арепова А.Д.
МАРАТ МҰҚАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОРТА ЖҮЗ РУЛАРЫНЫҢ ТАРАЛУ АЙМАҚТАРЫ……………62
Ахметжанова А.Т.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ҚОЗҒАЛЫСЫ ТАРИХЫНАН……………71
Әлімбаев Қ.С.
ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДӘУІРІНДЕГІ ЭЛИТА МЕН ХАЛЫҚТЫҢ ДІНИ ҰСТАНЫМДАРЫ (Ибн Рузбихан және Мұхаммед Әуез еңбектері бойынша)……………81
Әминов Т.М.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОЛАТ МАГИСТРАЛЬДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ (ТАРИХИ КӨЗҚАРАС)……………91
Әміржанова Н.С.
ЛАТЫН ӘЛІПБИЛІ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫНЫҢ ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМЫ: ШЕТТІЛДІК СӨЗДЕРДІҢ ЖАЗЫЛУЫ (1929-40 жж.)……………112
Әшім Б.Ә.
ДОҢЫЗТАУДАҒЫ БЕСБАЙ ЖӘНЕ ИЗЕНАҒАШ ДІНИ-ТҰРҒЫН КЕШЕНДЕРІНІҢ МЕШІТТЕРІ……………126
Джолдыбаева У.М., Қозыбақова Ф.А.
ЖАҺАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН МЕН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ……………134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
ТӘУЕКЕЛ ХАННЫҢ БИЛІГІ ТҰСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ОРЫС ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРЫ……………146
Жұматов Д.С.
ІС ҚАҒАЗДАРЫН ЖҮРГІЗУДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ КӨШІРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЗАРДАПТАРЫ……………161
Закарья Р.
1920-1930 ЖЖ. ШЕТЕЛДІК САЯСИ ЖӘНЕ ЕҢБЕК МИГРАНТТАРЫНА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ САЯСАТЫ ……………169
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XVIII ҒАСЫРДАҒЫ РЕСЕЙ ӨКІМЕТІНІҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК АЙМАҒЫНДАҒЫ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАДАМДАРЫ ……………177
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XIX ҒАСЫРДАҒЫ ПЕТРОПАВЛ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭТНИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ……………191
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ……………202
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
КЕҢЕСТІК БИЛІК ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘКІМШІЛІК-ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ғ. бас. Солт. Қазақстан өңірі мысалында)……………216
Ибраева А.Ғ., Темирханова А.С.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ӨҢІРІН ЗЕТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ……………233
Иембекова М.О., Божеева Б.З.
ҚАЗАҚСТАН-ӘЗЕРБАЙЖАН: ӨЗАРА ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ……………244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
ҚАЗАҚСТАН ӨНЕРКӘСІБІН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ ЖЫЛДАРЫНДА ЖӘНЕ НЫҒМЕТ НҰРМАҚОВ (1924-29 жж.)……………258

Кәрібаев Б.Б., Нұртазина Н.Д.
ӘЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың шежіре аңыздары негізінде)............274
Қалыбекова М.Ч.
ЖАЗАЛАНҒАН ХАЛЫҚТАР: ҚАЗАҚ ЖЕРІНЕ ХАЛЫҚТАРДЫ ДЕПОРТАЦИЯЛАУ ТАРИХЫНАН…………...…295
Қанағатова Н.
ТҰРМЫС-САЛТ ЖЫРЛАРЫНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ НҰСҚАЛАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КОНТЕКСІ………....…312
Қасенова А.Д., Құрманқұлов Ж., Сүйіндікова М.Қ., Утубаев Ж.Р.
ҮҢІРЕК ҒИБАДАТХАНАСЫНА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ АЛҒАШҚЫ ҚОРТЫНДЫЛАРЫ…..........327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б.Ж., Қозыбаева М.М.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ҚАЛАСЫ..........……337
Құрманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ӘЛЕУМЕТТІК ТОП ҰҒЫМЫ АЯСЫНДА ДІНИ ЖАМАҒАТТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МӘСЕЛЕСІ…......…...…352
Мұқаметханұлы Н., Бейсенбаев О.
COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА «БІР БЕЛДЕУ – БІР ЖОЛ» ИНИЦИАТИВАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ СЫН-ҚАТЕРІ ……..........…368
Мұхатова О.
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ТАРИХЫНЫҢ ПОСТКЕҢЕСТІК КЕЗЕҢДЕ ЗЕРТТЕЛУІ (1992-2019 жж.)…….........…378
Өмірбекова Ж.
ЕУРАЗИЯ КӨШПЕЛІЛЕРІНІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ АЛҒЫШАРТТАРЫ ………..........…390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
XIX ҒАСЫРДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРІНІҢ ЖЕТЕКШІЛЕРІ (ресейлік мерзімді баспасөз материалдары бойынша)..........402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚ-ФРАНЦУЗ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫ….......411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАДЫ: ҚАҺАРМАНДАР МЕН ІШКІ МӘНДЕРДІ ІЗДЕУ…………........…..420
Толамисов А.Ғ., Айдынбекұлы А.
ПАТРИОТИЗМ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ……….........….429
Тоқтабай А.У.
ҒҰНДАРДЫҢ АТТЫ ӘСКЕРЛЕРІ.………........…....439
Тоқтабай А.У.
ҚАЗАҚТЫҢ АЛҒАШҚЫ КӘСІПҚОЙ ЭТНОГРАФТАРЫНЫҢ БІРІ ҚҰСАЙЫН ТӘКЕЖАНҰЛЫ…...........…...…452
Тоқтабай А.У., Карамендина М.Ө.
ТАШКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ МАЛ ПІРЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ ҒҰРЫПТЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕР (ЗЕҢГІ БАБА, ШОПАН АТА МАЗАРЛАРЫ).........……...…460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ҚАЗАҚ ДВОРЯНДЫҒЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ: XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗГЕРІСТЕР ТУРАЛЫ……........…472
Уалтаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ МЕХАНИЗМДЕРДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ ……….........483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
ЭТНОСАРАЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІКТІ НЫҒАЙТУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ РӨЛІ...…….492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ӨТКЕН ҒАЛАМДЫҚ ПАНДЕМИЯҒА ШОЛУ: ИНФЕКЦИЯЛАР ЖӘНЕ ТАРИХИ ҮДЕРІСТІҢ ЖАЛПЫ БАРЫСЫ ………........…...…502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН АРХЕОЛОГИЯСЫ (Г.А. Кушаевтың 95 жылдығына арналған)……….......…515

Шалғынбай Ж.
КЕҢЕС ДӘУІРІНЕ ДЕЙІНГІҚАЗАҚ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ БАСЫЛЫМДАРЫ………...…..…523
Шалекенов М.У.
ОРТАҒАСЫРДАҒЫ БАЛАСАҒҰН ЭТИМОЛОГИЯСЫ…....................................………..……...................................536
Шапиева Г.
ҚЫТАЙДАҒЫ МИГРАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (XX ғ. аяғы – XXI ғ. басы)…………………..….548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АЙҚЫНДАУ: ТАРИХ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢ…………….........560
Шілдебай С.Қ.
ҚАЗАҚ АКСР ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫНАН……………………….........……583

СОДЕРЖАНИЕ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕТРОПОЛИИ И КОЛОНИИ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ………...………..…..…5
Абылхожин Ж.Б.
РАБОЧАЯ СИЛА ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ………................................…..……..……..18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДИАЛЕКТИКА ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ЭПОХУ АРХЕОМОДЕРНА...………..….…......................................31
Айтказина М.М., Шамшиева Г.С.
ВОЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕТЕРАНОВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ ....………..…..…40
Алгожаева Н.С., Шашаев А.К., Зикирбаева В.С.
ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКАЯ ЗНАЧЕНИЕ ФОТОМАТЕРИАЛОВ В КОЛЛЕКЦИЯХ МУЗЕЕВ………......................…51
Арепова А.Д.
ТЕРРИТОРИЯ РАССЕЛЕНИЯ ПЛЕМЕН И РОДОВ СРЕДНЕГО ЖУЗА В ТРУДАХ М.МУКАНОВА ……….............62
Ахметжанова А.Т.
ИЗ ИСТОРИИ ЖЕНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ…………………………….…………………….....71
Алимбаев К.С.
РЕЛИГИОЗНЫЕ ВОЗЗРЕНИЯ ЭЛИТЫ И МАССЫ КОЧЕВНИКОВ К ЭПОХУ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА (по трудам Ибн Рузбихана и Мухаммада Аваза)…………………………..……………………………….……....81
Аминов Т.М.
ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СТАЛЬНЫХ МАГИСТРАЛЕЙ КАЗАХСТАНА (ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)……………………………….………………………..…....……..91
Амиржанова Н.С.
ИСТОРИЯ КАЗАХСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ НА ОСНОВЕ ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКИ: НАПИСАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ (1929-1940 гг.)…………………………………………….……………112
Ашим Б.А.
МЕЧЕТИ КУЛЬТОВО-ЖИЛИЩНЫХ КОМПЛЕКСОВ БЕСБАЙ И ИЗЕНАГАШ В ДОНЫЗТАУ ……….............….126
Джолдыбаева У.М., Козыбакова Ф.А.
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ……………………..……………………..………...…………….…....134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
КАЗАХСКО-РУССКИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНА ПРАВЛЕНИЯ ТАУЕКЕЛ ХАНА……………………………………………………….………………………..146
Жуматов Д.С.
ВВЕДЕНИЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВО: ПРОБЛЕМЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ……….………161
Закарья Р.
ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО СОЮЗА ПО ОТНОШЕНИЮ К ИНОСТРАННЫМ ПОЛИТИЧЕСКИМ И ТРУДОВЫМ МИГРАНТАМВ ПЕРИОД 1920–1930 гг.…………………………………………………...…169
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ШАГИ РОССИЙСКОЙ ВЛАСТИ В СЕВЕРНОМ РЕГИОНЕ КАЗАХСТАНА В XVIII ВЕКЕ (на основе материалов по истории г. Петропавловска)……………………..…..……..177
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
СОЦИАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГОРОДА ПЕТРОПАВЛОВСКА В XIX ВЕКЕ………......................…191
Ибраева А.Г.,Темирханова А.С.
СЕВЕРНЫЙ КАЗАХСТАН В НАЧАЛЕ XX ВЕКА……………….………………………….……………….202
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КАЗАХСТАНА В СИСТЕМЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ (на примере Северного региона Казахстана в начале XX века)…………………………...…216
Ибраева Г., Темирханова А.С.
ВОПРОСЫ ИСТОРИОГРАФИИ СЕВЕРНОГО РЕГИОНА КАЗАХСТАНА……………………………….........233
Иембекова М.О., Бюжеева Б.З.
КАЗАХСТАН-АЗЕРБАЙДЖАН: ПОТЕНЦИАЛ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ВЗАИМНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ....…244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
Н. НУРМАКОВ И ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА В 1924-1929 гг.………............…258

Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА (на основе восточных нарративов и генеалогических мифов казахов)……………………….………………………………...………………...274
Калыбекова М.Ч.
НАКАЗАННЫЕ НАРОДЫ: ИЗ ИСТОРИИ ДЕПОРТАЦИИ НАРОДОВ В КАЗАХСТАН………...............................…295
Канагатова Н.
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ ТЕКСТОВ НАРОДНЫХ И СОВРЕМЕННЫХ БЫТОВЫХ-ОБРЯДОВЫХ ПЕСЕН ….............................………..…..............................…312
Касенова А.Д., Курманкулов Ж., Суюндикова М.К., Утубаев Ж.Р.
ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ ИТОГИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ РАБОТ НА СВЯТИЛИЩЕ УНИРЕК ………………….......327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б. Ж., Козыбаева М.М.
ГОРОД ПАВЛОДАР В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ………...................................……........…337
Курманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ПРОБЛЕМА ВОЗНИКНОВЕНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЩИН В КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ГРУПП……..…...352
Мукаметханулы Н., Бейсенбаев О.
ВЫЗОВЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ» В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19……………………………………………………………………….368
Мухатова О.
ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В ПОСТСОВЕТСКИЙ ПЕРИОД (1992-2019 гг.)………..…378
Омирбекова Ж.
ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ КОЧЕВНИКОВ ЕВРАЗИИ (по материалам российских исследователей XVIII в.)………......................................…390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
ПРЕДВОДИТЕЛИ НАРОДНЫХ ВОССТАНИЙ В КАЗАХСТАНЕ XIX ВЕКА…………………..............................…402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
КАЗАХСТАНСКО-ФРАНЦУЗСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ ……………………………………….……………..............411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА: ПОИСКИ ГЕРОЕВ И СМЫСЛОВ ……………………………………………………………………………………………...420
Толамисов А. Г., Айдынбекулы А.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ПАТРИОТИЗМА ……………………………………………….....429
Токтабай А.У.
КОННИЦА ГУННОВ…………………………………....……………………………..………………………..…......439
Токтабай А.У.
ОДИН ИЗ ПЕРВЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЗАХСКИХ ЭТНОГРАФОВ К. ТАКЕЖАНУЛЫ…………………………………………………………………...452
Токтабай А.У., Карамендина М.О.
КУЛЬТОВЫЕ ПАМЯТНИКИ ТАШКЕНТА, СВЯЗАННЫЕ С ПОКРОВИТЕЛЯМИ ЖИВОТНЫХ………….......460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ИССЛЕДОВАНИЕ КАЗАХСКОГО ДВОРЯНСТВА: О СОЦИАЛЬНОМ ПРЕОБРАЗОВАНИИ СТЕПИ В 19 ВЕКЕ ....………..……472
Уатаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН ………..........................………..…...…483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
РОЛЬ АССАМБЛЕИ НАРОДА КАЗАХСТАНА В УКРЕПЛЕНИИ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ…...492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ОБЗОР ПРОШЛЫХ МИРОВЫХ ПАНДЕМИЙ: ИНФЕКЦИИ И ОБЩИЙ ХОД ИСТОРИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА……………………...………….....……………………………………………….502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ В АРХЕОЛОГИИ КАЗАХСТАНА (к 95-летию Г. А. Кушаева)....……...............................…..……515
Шалгынбай Ж.
КАЗАХСКАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА В ИЗДАНИЯХ ДОСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА……….......…523

Шалекенов М.У.
ЭТИМОЛОГИЯ СРЕДНЕВЕКОВОГО БАЛАСАГУНА………..………..…..…536
Шапиева Г.
ОСОБЕННОСТИ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В КИТАЕ (конец XX – начало XXI вв.)………………..…….548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЙСКОГО МОРЯ:
ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ ……………………………………………………………..………………………..…...560
Шилдебай С.К.
ИЗ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В КАЗАХСКОЙ АССР ……….............……583

CONTENTS

Abdildabekova A.M., Teleuova E.T., Kabdoldina К.К.
RELATIONS BETWEEN THE MOTHER COUNTRY AND THE COLONY IN THE CONTEXT
OF THE POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE ……………...………..5
Abylkhozhin Zh.B.
LABOR FORCE OF THE INDUSTRIALIZATION...……………...................................18
Abylkhozhin Zh.B., Krupko I.V.
DIALECTICS OF HISTORICAL MEMORY IN THE AGE OF ARCHAEOMODERN...........…...31
Aytkazina M.M., Shamshieva G.S.
MILITARY HERITAGE OF THE GREAT PATRIOTIC WAR VETERANS.....................…...40
Algojaeva N.S., Shashaev A.K., Zikirbaeva V.S.
SOURCE OF PHOTOGRAPHY IN MUSEUM COLLECTIONS …………………...51
Arepova A.D.
TERRITORY OF DISTRIBUTION OF MIDDLE ZHUZ’SNOMADIC TRIBES
IN THE WORKS OF M. MUKANOV..62
Ahmetzhanova A.T.
FROM THE HISTORY OF THE WOMEN'S MOVEMENT IN KAZAKHSTAN..71
Alimbayev K.C.
RELIGIOUS VIEWS OF THE ELITE AND THE MASS OF NOMADS IN THE ERA OF THE
KAZAKH KHANATE (based on the works of Ibn Ruzbihan and Muhammad Avaz)……………….............……………..81
Aminov T.M.
MAIN STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN’S
RAILWAY MAIN LINES (HISTORICAL ASPECT)..…...91
Amirzhanova N.S.
HISTORY OF KAZAKH WRITING BASED ON THE LATIN ALPHABET: THE WRITING
OF FOREIGN WORDS (1929-1940s)……………..………..........……..…..…………...112
Ashim B.A.
MOSQUES OF BESBAY AND IZENAGASH RELIGIOUS-RESIDENTIAL COMPLEXESIN DONYZTAU................126
Dzholdybaeva U.M., Kozybakova F.A.
ENVIRONMENTAL COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA
COUNTRIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION ……………………….……………………...…..........…………134
Zhappasov Zh.E., Tasylova N.A., Kylmeskanova S.S.
KAZAKH-RUSSIAN DIPLOMATIC RELATIONS DURING THE REIGN
OF TAUKEL KHAN………………………………………………………...…………………..146
Zhumatov D.S.
INTEGRATION OF THE KAZAKH LANGUAGE IN OFFICE WORK:
PROBLEMS AND CONSEQUENCES………………….…...161
Zakarya R.
POLICY OF THE SOVIET UNION REGARDING FOREIGN POLITICAL AND LABOR MIGRANTS
IN THE PERIOD OF 1920-1930…………...…..……169
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
POLITICAL AND ECONOMIC STEPS OF THE RUSSIAN GOVERNMENT IN THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN XVIIICENTURY (Based on the materials of Petropavlovsk history)...177
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
SOCIO-ETHNIC SITUATION OF THE CITY OF PETROPAVLOVSK IN THE XIX CENTURY……………….........…..191
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
NORTH KAZAKHSTAN AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY………….............…..202
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL ISSUES OF KAZAKHSTAN IN THE SOVIET SYSTEM
(on the example of the Northern region of Kazakhstan in the early twentieth century)…………………………….................216
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
HISTORICAL ISSUES OF RESEARCH OF THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN ……………...………......233
Iyembekova M.O., Buzheeva B.Z.
KAZAKHSTAN-AZERBAIJAN: POTENTIAL AND CURRENT STATEOF MUTUAL COOPERATION……………..244

Kabdushev B.Zh., Kudaibergenuly B.
N. NURMAKOV AND RESTORATION OF KAZAKHSTANI INDUSTRY IN 1924-1929……………………...……..258
Karibayev B.B., Nurtazina N.D.
HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives
and genealogical myths of Kazakhs)…..............................……………..…274
Kalybekova M.Ch.
PUNISHED PEOPLES: FROM THE HISTORY OF DEPORTATION OF PEOPLES IN KAZAKHSTAN…………...…295
Канагтова N.
HISTORICAL AND CULTURAL CONTEXT OF TEXTS OF FOLK AND MODERN
HOUSEHOLD-RITUAL SONGS...312
Kasenova A.D., Kurmankulov Zh., SuyundikovaM.K., UtubayevZh.R.
INITIAL RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL WORK IN THE SANCTUARY OF UNIREK …...................................327
Kudaibergenuly B., Kabdushev B.Z., Kozybayeva M.M.
PAVLODAR IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WA …………..................…...…....................................…337
Kurmanaliyeva A.D., Khumarkhan Zh.
THE PROBLEM OF THE ESTABLISHMENT OF RELIGIOUS COMMUNITIES IN THE CONTEXT
OF THE CONCEPT OF SOCIAL GROUPS………………..…352
Mukametkhanuly N., Beisenbayev O.
CHALLENGES IN THE IMPLEMENTING OF «ONE BELT, ONE ROAD»
INITIATIVE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC ………....................…………………………....…368
Mukhatova O.
STUDY OF THE HISTORY OF NATIONAL LIBERATION MOVEMENTS IN THE KAZAKH STEP
IN THE POST-SOVIET PERIOD (1992-2019)…………………………………........…..……………....................................378
Omirbekova Zh.
BASES OF FORMATION OF ETHNO-ECOLOGICAL TRADITIONS OF NOMADS OF EURASIA
(based on materials from Russian researchers of the eighteenth century)…………………………………………….........390
Sadvokasova Z.T., Muhatova O.Kh.
THE LEADERS OF THE POPULAR UPRISINGS IN KAZAKHSTAN OF THE XIX CENTURY
(based on the materials of the Russian periodical press)...402
Sarybayev M., Dikanbayeva A.
KAZAKH - FRENCH RELATIONS IN THE FIELD OF CULTURE AND EDUCATION AT THE PRESENT STAGE...411
Sultangazy G.Zh., Mukataeva L.K.
HISTORICAL MEMORY IN THE CONDITIONS OF MODERN KAZAKHSTAN:
SEARCH FOR HEROES AND MEANINGS……………………………………………………………………...…..……..420
TolamissovA.G., Aidynbekuly A.
THEORETICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF PATRIOTISM……………...……429
Toktabay A.U.
CAVALRY OF THE HUNS…………………..…………………439
Toktabay A.U.
ONE OF THE FIRST PROFESSIONAL KAZAKH ETHNOGRAPHERS K. TAKEZHANULY……….…......................452
Toktabay A.U., Karamendina M.O.
THE CULT MONUMENTS OF TASHKENT, ASSOCIATED WITH PROTECTORS OF ANIMALS
(SHRINES ZENGI BABA, SHOPAN ATA)...…………….......................................……460
Tuleshova U., Galimov Y.
RESEARCHING THE KAZAKH NOBILITY: ABOUT SOCIAL CHANGES IN THE
19TH CENTURY STEPPE…………………….............………...472
Ualtayeva A.S., Bidakhmetova Sh.B.
WAYS TO IMPROVE INSTITUTIONAL INTERETHNIC MECHANISMS IN THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN……………………...…..483
Ualtayeva A.S., Pernekulova M.
STRENGTHENING INTERETHNIC TOLERANCE ……………..…492
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A.
OVERVIEW OF THE PAST GLOBAL PANDEMICS: INFECTIONS AND THE OVERALL COURSE
OF THE HISTORICAL PROCESS……..……..………...502

Uralbayeva Zh.
G.A. KUSHAEV IN ARCHEOLOGICAL SCIENCE OF KAZAKHSTAN (to G. A. Kushayev's 95 year)………...……....515
Shalgynbay J.
KAZAKH ART LITERATURE IN PUBLIC PUBLICATIONS ………………...….523
Shalekenov M.U.
ETHYMOLOGY OF THE MEDIEVAL BALASAGUN ………………............................…...536
Shapiyeva G.
FEATURES OF MIGRATION PROCESSES IN CHINA (late XX–early XXIcenturies)………..............................……....548
Shayakhmetov N., Baishov B., Çetin Nur
DETERMINATION OF THE LEGAL STATUS OF THE CASPIAN SEA:
HISTORY AND MODERNITY ………………………………………...560
Shildebay S.
FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE HEALTHCARE
SYSTEM IN THE KAZAKH ASSR…………………………………..583

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 2(22)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.06.2020.
Пішімі 70х100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй